

Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar

Neveléstudományi Doktori Iskola

Elméleti-történeti Pedagógia Program

Bencsikné Molnár Réka

PEDAGÓGUSOK GYERMEKFELFOGÁSA

**Tanítók gyermekről vallott nézetei életpályájuk narratíváinak
tükrében**

Doktori (PhD) disszertáció tézisfüzete

Témavezető: Dr. Szabolcs Éva, professor emerita

2023

Budapest

1. A témaválasztás indoklása és a kutatás célja

Témaválasztásom ötlete egészen az ELTE PPK Neveléstudományi mesterszakán eltöltött időszakhoz köthető, amikor elsőéves hallgatóként egy napot töltöttem gyakornokként abban az óvodában, ahol az egykori, 20 évvel ezelőtt engem is nevelő óvodapedagógus dolgozott. Az egyik gyermek öltöztetésénél felsóhajtott és azt mondta: „*Ezek a mai gyerekek... ti még mennyire mások voltatok.*” Ekkor kezdtem el érdeklődni a gyermekkor története téma iránt és így merült fel bennem az a gondolat, hogy az életpályájuk végén járó pedagógusok hogyan vélekednek a gyermekekről, hogyan változik a gyermekekről kialakult képük az életpályájuk során.

Neveléstudományi mesterszakos diplomamunkám hasonló témakörben született – *„Siettetett gyerekek”. A gyermekkép változása pedagógus szemmel* –, amelyben öt óvodapedagógussal és öt alsó tagozatos tanítónővel készítettem félig strukturált interjút. A neveléstudományi szakdolgozatom témájának továbbgondolását, azaz disszertációm témáját az egyik pedagógustól elhangzó gondolat ihlette: „*Harminc évvel ezelőtt a gyerekek olyanok voltak, mint a béke szigete, olyan meghitt, olyan bensőséges, olyan felhőtlen. A mai gyerekek, olyanok, mint egy zsák bolha, nagyon érdeklődők, kíváncsiak, mindig kell nekik impulzus, az odafigyelés, kell nekik a kapaszkodó, a felnőtt jelenléte. Kicsikét örökmozgók, aztán, ha beérik a munkánk gyümölcse, ha kialakul a ritmus, akkor ugyanolyan béke szigete tudnak lenni, ugyanolyan varázslatos, meghitt tud lenni a mostani nap is. De mások lettek a mostani gyerekek (Molnár, 2016. 72.).*”

A pedagógusok gyermekfelfogása, mint téma választásában egyaránt motivált, hogy olyan – sokakat foglalkoztató – témában szerettem volna kutatómunkát végezni, amely téma a *narratív interjú módszertanának* alkalmazásával egy új megvilágításba kerülhet.

Kutatásom célja, hogy feltárjam, a jelenkor nyugdíj előtt álló pedagógusai hogyan gondolkoznak a gyermekekről, a gyermekkorról. Kutatási kérdésemet egyetlen mondatban fogalmaztam meg: *Hogyan gondolkoznak a gyermekekről a szakmai pályájuk végén járó megkérdezett magyar tanítónők?*

A témához vonatkozó szakirodalom széleskörű bemutatásával, továbbá a narratív elemzés során az interjúszövegekből kirajzolódó mintázatok ismertetésével és azokra történő reflektálásával kívánok kísérletet tenni a „*Pedagógusok gyermekfelfogása — Tanítók gyermekekről vallott nézetei életpályájuk narratíváinak tükrében*” című téma

lehető legalaposabb szakmai bemutatására. A pedagógusok gyermekfelfogásának megismerése, feltárása fontos hozzáadékkal szolgálhat a pedagógia számára és ösztönzőleg hathat a mai magyar nevelési-oktatási rendszer újragondolásában, továbbá a jelenkor hazai nevelési-oktatási rendszerét érintő problémák megfogalmazásában.

2. Elméleti keret

Az alábbi elméleti és fogalmi keretek szolgálnak a kutatásom megalapozásához és értelmezéséhez. Az elméleti keretek három dimenzió mentén kapcsolódnak a pedagógusok nézeteit feltáró kutatásomhoz:

Ahhoz, hogy megértsük a megkérdezett tanítónők gyermekfelfogását, először távolról kell rátekintenünk a pedagógusra, fel kell tárni és látni azokat a politikai-társadalmi-gazdasági folyamatokat, amelyek a tanítók működésére az elmúlt évtizedekben hatással voltak és vannak. Az első dimenzió — *Politikai-gazdasági-társadalmi környezet és oktatástörténet* — a meginterjúvált 20 pedagógus életpályáját kísérő politikai-gazdasági-társadalmi környezetet érinti, amely kiterjed a korszak hazai oktatáspolitikájára és a pedagógusokat érintő tanítóképzés sajátosságaira is.

A második dimenzió — *A gyermekkor, mint társadalmi konstrukció* — a gyermekkor értelmezési lehetőségeihez fűződik, különös tekintettel arra, hogy kutatásom fókuszja a tanítók gyermekekről vallott nézetei. Kitekintek olyan normatív gyermekértelmezésekre, mint a természetesen fejlődő és a szocializálódó gyermek modellje, az ártatlan gyermek képe, a gyermekkor mint kulturális moratórium és a gyermekkor halála. Ezek bemutatása segít annak megértésében, hogy értelmezzük az interjúban elhangzottakat (*Golnhofer és Szabolcs, 2005*).

Az új szociológiai gyermekkorkutatások hozzáadéka egy újfajta szemléletmód, amely a pedagógiára is hatással van. Kutatásom elméleti keretként szolgál a gyermekkor társadalmi konstrukcióként való értelmezése, amely teret enged a plurális gyermekérfelfogásoknak. A gyermek életét az a kulturális közeg, amelyben él, legalább annyira meghatározza, mint a rá jellemző biológiai jegyek. Ezen értelmezés a gyermeket nem, mint jövőbeli felnőttet vizionálja, hanem egy olyan emberi lényre tekint, aki ugyan életének korai fázisában van, de egy önálló tevékeny társadalmi és kulturális entitás (*Montgomery, 2009; Golnhofer és Szabolcs, 2005; Szabolcs, 2011*). Tehát a

gyermekkor értelmezésemet a kutatómunkámban az új szociológiai gyermekfelfogás határozza meg (Golnhofer és Szabolcs, 2005).

Kutatásom fogalmi kereteként Pukánszky Béla által megfogalmazott gyermekfelfogás szolgál: „*A gyermekfelfogás ezer szállal kötődik a gyermeknevelés hétköznapi gyakorlatához. Ez a kategória azoknak a gyermekre vonatkozó elméleteknek, vélekedéseknek, gondolati konstrukcióknak a gyűjtőfogalma, amelyek a köznapi tudat szintjén jelennek meg, és deskriptív jellegüknél fogva nélkülözik az idealizálás, mitizálás mozzanatát. A gyermekfelfogás tapasztalati anyaga az emberek közötti közvetlen kapcsolatokból, a családi és az iskolai nevelőmunka praxisából származik (Pukánszky, 2005. 9.).*”

Az elméleti keretek harmadik dimenziója a *kvalitatív megközelítésű pedagóguskutatások*, amelyhez az empirikus kutatásom kapcsolódik. A kvalitatív megközelítésű pedagóguskutatásokon belül a narratív vizsgálódás módszertanának és a narratív interjúk szerepének a bemutatása történik.

A narratíva az ókortól kezdve ábrázolta az emberek tapasztalatait és törekvéseit. Rögzíti az emberi tapasztalatokat személyes történetek felépítése és rekonstrukciója révén, kiválóan alkalmas a komplexitás, valamint a kultúra- és ember központúság kérdésének kezelésére, mivel képes megragadni és elmesélni azokat az eseményeket, amelyek a legnagyobb hatással voltak ránk (Webster és Mertova, 2007. 1.).

A narratív vizsgálódás az elmondott, a hallott és az olvasott történetek elemzésével és azok kritikai szemlélésével foglalkozik. Az eredeti módszertani forrásokat az irodalomtudomány és a szociolingvisztika kínálta, és ezekből az erőforrásokból számottevő narratív vizsgálati megközelítés született (Webster és Mertova, 2007). A narratíva-kutatás, a narratív interjú alkalmazása a pedagóguskutatás újabb irányzataként jelent meg az 1990-es években (Seidman, 2002). A tanári hivatás sajátosságaira mutatnak rá a holisztikus, emberközpontú szemléletű narratív pedagóguskutatások, amelyek egyéb eszközökkel nehezen kutathatók, ezek közé tartozik a tanár tanulása és fejlődése, a tanári tapasztalatok szerveződése és a tanárszemélyiség jellemzői. A narratív kutatási szemlélet hívei úgy vélekednek, hogy a pedagógus munkája mélyebben értelmezhető a pedagógusnarratívákon keresztül (Szabolcs, 2014).

A pedagóguskutatásnak számos olyan szakirodalma van, amelyben kis mintán az egyéni szóbeli kikérdezés módszerét alkalmazzák. Kutatásom szempontjából azon pedagógiai kutatások megismerése, tanulmányozása, amelyek narratív interjúk technikát alkalmaznak, abból a szempontból is jelentős, hogy több oldalról árnyalják a narratív

elemzés módszertanát, amelynek ismerete a tanítónőkkel készített interjúk elemzéshez jelentős segítséget nyújtott.

3. A kutatás módszere, eszköze és kivitelezése

Kvalitatív kutatásomban az egyéni szóbeli kikérdezés módszerét – a kvalitatív interjúk sokféle típusa közül a narratív interjút – alkalmaztam. Az interjúk felvételére a 2019-es évben került sor. A narratív interjúk akár 2-3 órán keresztül is folyhatnak, ezért arra kértem az interjúalanyokat, hogy egy csendes, nyugodt helyszínen olyan időpontban találkozzunk, amikor elegendő idejük van az interjúkra. A pedagógusokkal előre egyeztetett időpontban találkoztam, általánosan két helyszínen zajlottak az interjúk: a tanítónők otthonában, az általános iskolában a tanítónők tantermében a tanítási nap végén.

Miután tájékoztattam az interjúalanyt a kutatással kapcsolatos információkról, arra kértem, hogy: „*Mesélje el pedagógusi életpályáját.*” Ez a megfogalmazás nagyon fontos, lehetővé tette az elbeszélő számára, hogy megalkossa saját „vezérfonalát”, és annak segítségével megélt tapasztalatait egy történetbe foglalhassa. Már az interjú elején tájékoztatnom kellett az elbeszélőt arról, hogy nem fogok kérdéseket feltenni, csupán jegyzetelni fogok, hogy kérdéseimet később feltehessem.

Az interjú első része a pedagógusi életpálya történeti nagyelbeszélés, azaz a főnarratíva. Ekkor az interjúalany szabadon mesélt életpályájáról. Feladatomban volt, hogy buzdító tekintetemen, az elbeszélés néma követésével segítsem a beszélőt (Kovács, é.n.). „*A narratív interjú módszer a rogersi optimista emberkép és non-direktív beszélgetések örökségét viszi tovább: alapértékei a feltétel nélküli pozitív, elfogadó irányultság, a tisztelet, az empátia és a kongruencia (Fehér, 2010. 80.).*” Az interjúk során a főnarratíva szakaszában többször előfordult, hogy a pedagógusok nem tudtak tovább mesélni. Én ekkor sem kérdeztem, hagytam, hogy a pedagógus tovább gondolja életpályáját, volt, hogy több percig néma csendben ültünk. Az interjúk maguktól folytatódtak, a pedagógusok újabb emlékeket felidézve tovább mesélték pedagógus életpályájuk történetét. „*Az individuum magáról alkotott konstrukciója akkor lesz önkonstrukció az interjúban, ha az interjúalany szabadon, önállóan, saját gondolatmenetének figyelembevételével tudja elmondani élettörténetét (Elekes, 2018. 46.).*”

A főnarratíva magától zárul le, ezt követte a második szakasz, azaz a narratív utánakérdezés. A jegyzeteim alapján elbeszélést generáló kérdéseket fogalmaztam meg az interjúalany számára, mint például: „*Utalt arra, hogy... Kérem meséljen erről bővebben!*” A mesélő által elhangzottakat ebben a szakaszban is narratívaként értelmezzük, azaz nem tehetek fel eldöntendő, illetve „*Hol? Mikor? Kivel? Miért?*” kérdéseket az interjúalany számára. Ennek az az oka, hogy ezekre a kérdésekre adatokat, magyarázatokat kapnánk, nem pedig elbeszéléseket. A második szakasz célja, hogy az interjúalanytól részletesebb, hosszabb elbeszéléseket kapjunk egy-egy életpálya szakasról, amelyeket a főnarratíva során nem kapunk meg (*Kovács, é.n.*). *Kovács Éva* (é.n.) rávilágít arra, hogy nem kell attól tartani, hogy az utánakérdezés következményeként végtelenné válna az interjú, ugyanis a történetek körkörösen haladnak, a kicsomagolt narratívák egymásba fűződnek.

A 20 interjú időtartalma körülbelül másfél-2 órát vett igénybe. A 20 interjút két diktafonnal rögzítettem, biztosítva, hogy a hanganyagok biztosan felvételre kerüljenek. Látszólag óriási és kezelhetetlen adatmennyiséggel szembesültem, ezért az elemzés során további munkafázisokra volt szükség. A diktafonnal rögzített 20 interjú hanganyagát kutatóként saját magam gépeltem be, a kutató ilyenkor már gyakorlatilag megkezdte az elemzést. Jegyzetelés nélkül mind a 20 szöveget meghallgattam, képet kapva a szöveg teljességéről, tartalmáról. A már begépelte szöveget újra meghallgattam, ahol kellett a szöveget korrigáltam és az így elkészült szöveg már technikailag is készen állt az elemzésre (*Szabolcs, 2001*).

A kész átírt interjúanyag terjedelme közel 200 oldalt foglal magába, amelyek elemzése az Atlas.ti tartalomelemző szoftver segítségével valósult meg.

4. Célcsoport, mintavételi eljárás

Kutatásom célcsoportja a pedagógusok. A pedagóguscsoporton belül 20 olyan Pest megyei alsó osztályos tanítókkal készítettem narratív interjút, akik több évtizede, átlagosan 35 éve vannak a pedagóguspályán. Hét interjúalany több mint 40 éve van a pályán.

A kutatásom hozzáférési alapú mintavétele kényelmi szempontnak is felfogható, ugyanakkor, míg a kényelmi alapú mintavétel elfogadja az elérhető vizsgálati helyszíneket, személyeket, addig általában a hozzáférési alapú mintavétel célzott

mintavétel. Jelen kutatás bizonyos embereket céloz meg, azaz alsó osztályos tanítókat, ezen a kategórián belül azon a mintán végeztem el a kutatást, amelyhez hozzáfértem. Kutatásom hozzáférési alapú mintavétele kiegészült rétegzettség szempontjával, arra törekedtem, hogy életkor rétegződési szempontot érvényesítsek. Kutatásom során a hozzáférés „hólabda” –módszerrel egészült ki, ennek értelmében az egyik részt vevő személyen keresztül jutottam el a másik részt vevő személyig (Szokolszky, 2004). Összegezve a mintavételem fajtája rétegzett kényelmi mintavétel volt.

A 20 pedagógus közül 19 tanítónő állami fenntartású általános iskolában, 1 pedig egyházi fenntartású általános iskolában tanít.

5. A kutatás kritériumai

Fontos kritérium a kvalitatív kutatásom esetében, hogy tudományosan hiteles legyen. Kutatásom korlátjaként a kvalitatív módszer korlátai közül a megbízhatóság kritériumának kérdésével való szembenézést említeném: *Hogyan érhető el a megbízhatóság?* A kvantitatív kutatásban a „megbízhatóság” a mérőeszközök konzisztenciájára és stabilitására utal, míg a narratív kutatásban a figyelem a terep jegyzetek és az interjúk átiratainak „megbízhatóságára” irányul (Webster és Mertova, 2007. 4.).

A kvalitatív kutatásban megmutatkoznak a kutató korábbi tapasztalatai, előzetes tudása és személyisége, valamint a kreativitása, ennek értelmében objektivitásról nem lehet beszélni. A kutató a vizsgálatnak a része és elfogadott a *kutató hangjának a hallatása* is. Ezen felfogás alapján a kutatás nem lehet objektív. A kutatók az objektivitás fogalmát átalakítva a hermeneutikus kör kifejezését alkalmazzák, amely során a reflektív kutatói szemlélet érvényesül, azaz a kutató a problémákat újból és újból megvizsgálja, elemzi. Ez a körkörös felépítés a megértést segíti (Sántha, 2009. 108-110.)

Kutatásom érvényességi biztosítója a trianguláció (Sántha, 2009. 112.). Ami számomra izgalmas és nehéz kérdés volt, hogy a számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzés, azaz a pedagógus interjúk elemzése során milyen trianguláció-típológia alkalmazása lenne a kutatásomra vonatkoztatva a legmegfelelőbb. A módszertani trianguláció-típológiák két változata különböztethető meg: a módszerek közötti (Between Method vagy Across Method) és a módszeren belüli (Within Method) trianguláció (Sántha, 2017). Elemzésem során egy módszeren belül különböző technikákat

alkalmaztam, amely hozzájárul a kutatásom megbízhatóságához és érvényességéhez (Sántha, 2013. 84.). A módszertani trianguláció mellett szól több érv is, ugyanis az Atlas.ti szoftver segítségével lehetőségem adódott a kvalitatív technikák kombinálására. A szövegszintű (kódolás), így az induktív logika szerinti kódolási szisztéma alkalmazása mellett fogalmi szintű (hálózatépítő) munkára is lehetőségem adódott (Sántha, 2017. 38.). Elmondható tehát, hogy *a szoftverek ugyan eltérő eszközökkel, de segítik a módszertani kombináció kivitelezését, hozzájárulnak a módszertani trianguláció megvalósulásához is* (Sántha, 2013. 88.).

6. Kvalitatív tartalomelemzés

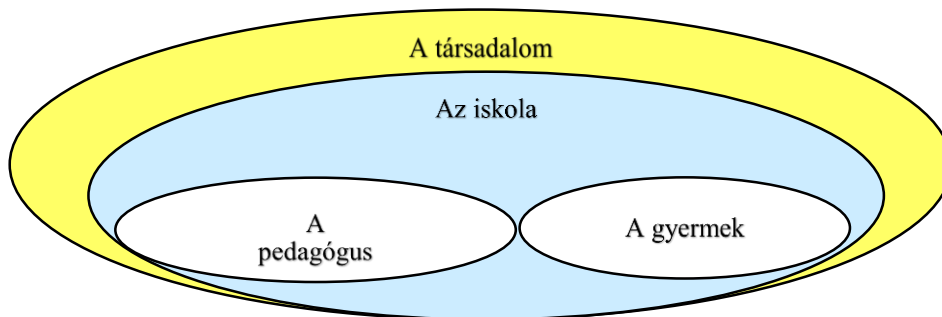
A pedagógus interjúk narratív elemzésének módszertana a megalapozott elméleten alapul. Disszertációmban az interjúszövegek elemzése során Glaser felfogásával azonosulok, az általa kidolgozott elemzési stratégiát és kódolási logikát követem (Kucsera, 2008; Mitev, 2012; Mitev, 2015b; Sántha, 2020):

- Előnyben részesíti a kreativitást. Nyitott az előre nem látható, újszerű interpretációkra (Mitev, 2015. 102.).
- Tisztán induktív módszer. A kategóriák az empirikus anyagból fejlődnek ki.
- Az elemzési stratégia az adatok folyamatos összehasonlításán alapul. Az állandó összehasonlításra építő technikát fogalomindikátor-modellnek nevezi. Az indikátor szót, kifejezést, mondatot foglalhat magába. A fogalom az indikátorokhoz összetapasztható szimbólum, amely lehet címke, vagy név (Mitev, 2015b. 112.).
- Szubsztantív és elméleti kódokat használ. A szubsztantív kódok spontán, nyitott kódokat foglal magába, míg az elméleti kódok magasabb szinten állnak, elvontabbak és a szubsztantív kódokból épülnek fel, ezáltal körvonalazódik az elmélet.
- A kódolási eljárás során nyitott és szelektív kódokról beszélhetünk. A nyílt kódolással teljesen szétszedjük az adatot (jelen esetben az interjút). A szelektív kódolás során a nyitott kódokban egyre jobban kivehető kulcskategóriákra összpontosítunk, minden mást ennek rendelünk alá, ezt akarjuk telíteni.

7. Az empirikus kutatás eredményei: A megkérdezett tanítónők nézetei

Az elemzésem fókuszában az állandó összehasonlítás és az elmélet fejlődése van, a kifejezések folyamatosan újra definiálódnak, amelyekből létrejönnek a megfelelő kategóriák (Mitev, 2015b. 114.). A kódolás során rengeteg adatmennyiséggel találtam magam szemben, a szubsztantív kódolás során a fogalomindikátorokat kategorizáltam és ez alapján az eredményeimet négy fő kategória mentén értelmezem. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a fő kategóriák átfedik egymást, az eredmények elemzése a négy fő kategória összefüggésrendszerében értelmezhető (lásd 1. ábra).

1. ábra: Az interjúelemzés négy fő kategóriája

Az első fő kategória *a társadalom*, amelybe beletartozik az a politikai, gazdasági és társadalmi környezet, amelyben a tanítónők léteznek. A politikai-gazdasági és társadalmi folyamatok hatással vannak az iskolára, a pedagógusokra és a családokra.

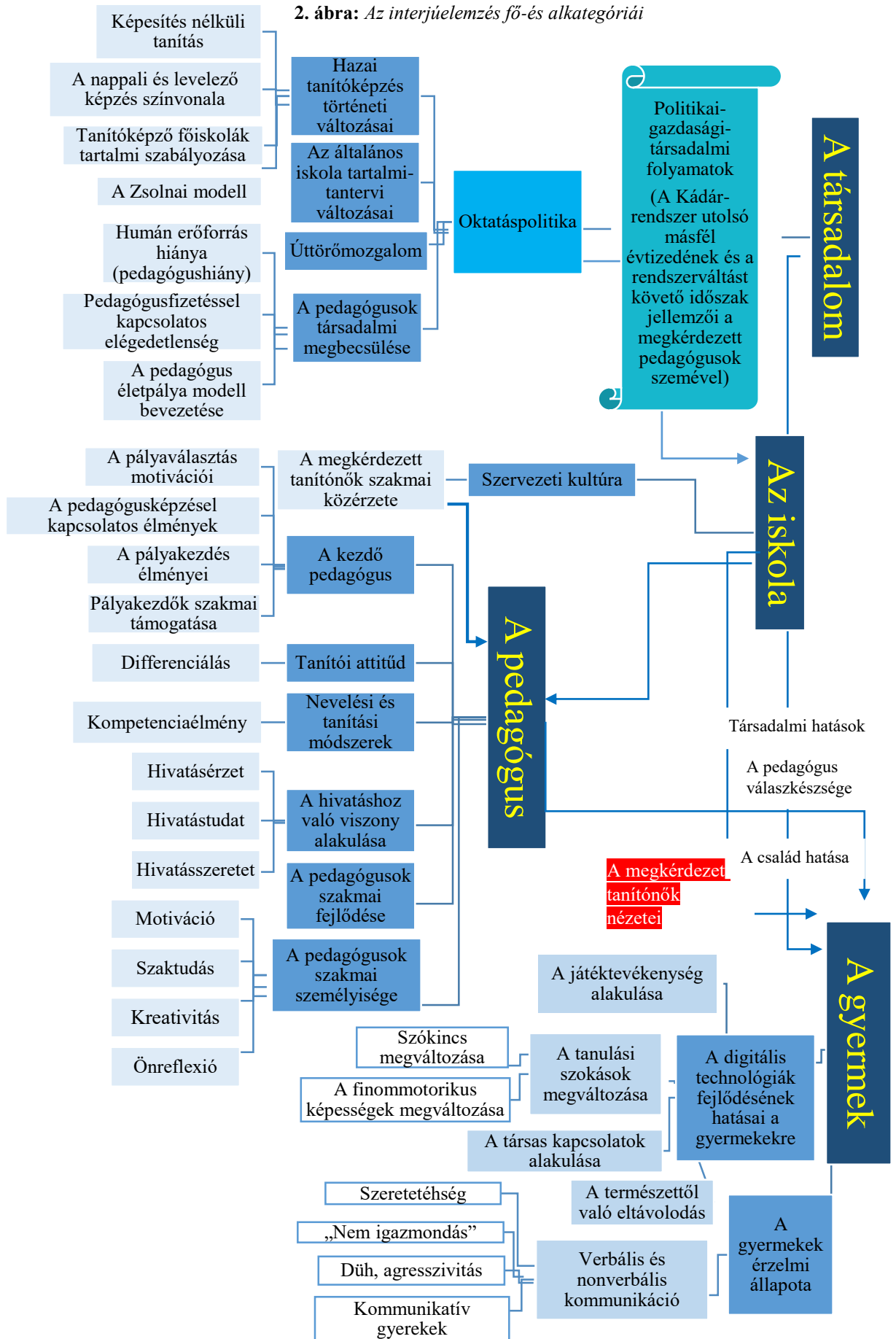
A második fő kategória *az iskola*, amely kategóriába beletartozik az oktatás társadalmi környezete, valamint az iskola szervezeti kultúrája, amely mindenkor meghatározza a tanítónők feladatát, működését és szakmai közérzetét az intézményben.

A harmadik fő kategória *a pedagógus*. A pedagógus személyisége, személyes identitása, hivatásszemélyisége, értékrendje egyrészt hat a gyermekekre, másrészt azok meghatározzák, hogyan vélekedik a tanítónő a családokról, gyermekekről.

A negyedik fő kategória *a gyermek*. Ebbe a kategóriába sorolom azokat a nézeteket, amelyeket a megkérdezett pedagógusok a gyermekekről vallanak.

Az alábbi 2. ábra Glaser kódolási logikájának mentén szemlélteti az elemzésem fő kategóriáit és alkategóriáit.

2. ábra: Az interjúelemzés fő-és alkategóriái

Látható tehát, hogy a pedagógusokkal készített interjúk elemzése során az iskola szervezeti kultúrájának, a pedagógusok szakmai közérzetének, valamint a pedagóguspálya, a pedagóguslét sajátosságainak, és a pedagógusok hivatásszemélyiségének mintázatai is tükröződnek, ezek a tényezők befolyásolják, óhatatlanul formálják, meghatározzák a tanítónők gyermekekről vallott nézetét. Értekezésem a pedagógusok gyermekfelfogása, mint téma feldolgozása során e mintázatokat ugyan elemzi és értelmezi, azok részletes bemutatására nem vállalkozik.

Disszertációmban két fejezeten keresztül (*A társadalom, A gyermek*) kívánok kísérletet tenni a pedagógusok gyermekfelfogásának megismerésére és értelmezésére. A másik két fő kategória (*Az iskola, A pedagógus*) mintázatai érintőlegesen az értelmezési kísérletekhez nyújtanak segítséget.

A Társadalom című fejezetben ismertetett mintázatok azokat a politikai-társadalmi-gazdasági folyamatokat láttatják, amelyek a megkérdezett pedagógusok működését, életpályáját formálták. A korszak hazai tanítóképzéssel kapcsolatos sajátosságai minden tanítónő elbeszélte életpályatörténetében feltűnik. Amely témám szempontjából kiemelendő, hogy Zsolnai József pedagógiai koncepciójának sajátos elemei éreztetik hatásukat a megkérdezett pedagógusok szakmai munkájában, mélyebb értelmezésben a tanítónők többsége narratíváikban azonosulnak Zsolnai antropológiai nézeteivel, gyermekfelfogásával és pedagógusképével. A narratívákban megjelenik a gyermek, mint egyéniség, fejleszhető egyén, aki számára biztosítani kell az esélyegyenlőséget és a differenciálást, ezek biztosítását – nézeteik alapján – a mai oktatási rendszer megnehezíti. A pedagógusok az oktatási rendszer problémáit több oldalról árnyalják, – kirajzolódik az általános iskolai tanterv, a tankönyv, valamint a tananyag és a különórák mennyiségének kritikája – azok gyermekekre gyakorolt hatásaira is kitérnek. A pedagógus szakma problémaköre és a pedagógusok társadalmi megbecsültségének tapasztalásai erőteljesen érzelmi síkon nyilvánulnak meg. A pedagógusok munkáját érintő napi kihívások és nehézségek is elének tárulnak, amelyek a megkérdezett tanítónők szakmai közérzetét is láttatják. A társadalmi változások, azok gyermekekre és családokra gyakorolt hatásainak sokrétű köre is felvillan az elbeszélte történetekben. A társadalmi környezettel és annak hatásaival szemben védelemre szoruló gyermek jelenik meg a megkérdezett tanítónők narratíváiban. A család és a pedagógus szerepe és felelőssége is hangsúlyos a tanítónők nézeteiben a gyermekek védelmével kapcsolatosan.

A gyermek helyzetét a tanítónők nehéznek ítélik meg a mai társadalomban, meglátásuk szerint a társadalmi változások hatásainak lenyomatát tükrözi a mai kor

gyermekének magatartása. Ezeknek a jelenségeknek a gyermekekre – és a szülőkre – gyakorolt hatásai körvonalazódnak *A gyermek* című fejezetben. A család szerepe, és az mint elsődleges szocializációs szintér gyakran megjelenik a narratívákban, ezek a – családról vallott – nézetek is a pedagógusok gyermekfelfogásának megismerését segítik elő. A digitális technológia fejlődése központi témaként mutatkozik meg az elbeszélésekben, annak térhódítását jelölik meg a megtapasztalt változások háttérében. Változást mutat a gyermekek játéktevékenysége, a tanulási szokások, a társas kapcsolatok és a természethez való viszonyulás. A legszembetűnőbb változást a gyermekek érzelmi állapotában látják a tanítónők. Ahogy korábban az elméleti fejezetben a gyermekkor társadalmi konstrukciós felfogását idéztem, megjelenik a plurális gyermekfelfogás, ezekből kirajzolódik a leterhelt gyermek, a zaklatott gyermekkor, a kommunikatív gyermek, a szeretetihes gyermek és a teljesítményorientált gyermek. A gyermekek érzelmi megnyilvánulásaira a pedagógusok válaszkészségei is felszínre törnek, amely meleg nevelői attitűddel rendelkező pedagógusokat tár elénk. A gyermek társadalmi környezet hatásaitól való védelme ennél a kódnál is szembetűnő.

A megkérdezett tanítónők mindegyike elismeri, hogy a technológia fejlődése más igényeket támaszt a pedagógus társadalom felé, amely az életkorukból adódóan számos kihívás és nehézség elé állítja a nyugdíj előtt álló interjúalanyaimat. Kivétel nélkül mindannyian felismerik, hogy a digitális technikák fejlődése megköveteli a digitális eszközök és az ehhez kapcsolódó új módszerek alkalmazását a gyermekek körében és ehhez ők igyekeznek is alkalmazkodni.

A narratív interjúkból a gyermekkor eltűnését, halálát, siettetését, és mint kulturális moratóriumát leíró megközelítések mutatkoztak meg (*Buckingham, 2000; Vajda, 2009; Prout, 2005; Winn, 1990; Golnhofer és Szabolcs, 2005*). Az alábbiakban azon jelentős mintázatok értelmezései során tett megállapításokat kívánom felsorakoztatni, amelyek a megkérdezett tanítónők gyermekkor-konstrukcióit árnyalják:

1. A tapasztalt jelenségek – a gyermekkor eltűnése, halála, siettetése – mögött a társadalmi változásokat, a digitális technológiai eszközök elterjedését, a médiát és a fogyasztói társadalmat látják az interjú adó tanítónők. Elmondásaik alapján a társadalmi közeg változásával a felnőtt lét is folyamatosan alakul, a szülők élete is megváltozott, és ez kihatással van a gyermekek életére is.

2. Megjelenik a gyermek, mint másoktól függő, védelemre szoruló teremtmény (Czető, 2018). A narratívákban a gyermek társadalmi hatásoktól, a digitális eszközhasználat veszélyeitől való védelme mutatkozik meg.
3. A gyermekkort a tömeg médiumok és a fogyasztói iparágak szabályozzák.
4. Elmosódott a felnőtt és gyermekkor közötti határ a televízió és az elektromos média hatására. A digitális technológiák fejlődésével, terjedésével a tartalmak mindenki számára hozzáférhetővé válnak. A tanítónők a technika fejlődésével az elektronikus eszközök használatának veszélyei mellett hangsúlyozzák, hogy csorbát szenved a szülői felügyelet a gyerekek felett.
5. Mindezzel szemben az is kibontakozott a narratívákból, hogy az elektromos média új lehetőségeket ad a gyermekek kezébe.
6. A gyermekek életét a stressz jellemzi, a mai kor gyermekét a nyugtalanság, zaklatottság, agresszivitás jellemzi.
7. A szülői elvárások és eredményorientáltság is megfigyelhető a gyermekekről vallott nézetekben.
8. A szülői nevelésben megjelenik a szabályrendszer hiánya és a megengedő bánásmód.
9. Azt igénylik tőlük, hogy a felnőtt társadalom életmódjában korán vegyenek részt, azonban minél tovább maradjanak távol a felnőtt léttől. A pedagógusok narratíváiban a felnőtt társadalom által siettetett gyermekkor jelensége mellett párhuzamosan megjelenik a túlféltés, a feladatok és a felelősségvállalás alól való felmentés.
10. A gyerekeket a szülők, az iskola, a fogyasztói társadalom és a média is sietteti. Életkori sajátoságaikból adódóan nem állnak készen arra, hogy megbirkózzanak a veszélyeket rejtő társadalmi-ingergazdag környezettel.
11. Eltűnőben van a gyermekkor, átalakul a gyermekek játéka, összeolvad a gyermek-felnőtt szabadidős tevékenység és szórakozási formáik.

A narratív interjúkból kibontakozó és itt felsorakoztatott megállapítások a felnőttléthez viszonyított gyermek elvesztését sugallja. Ez a felfogás a gyermekség állandóságát, egyetemlegességét tükrözi (Golnhofér és Szabolcs, 2005). Összességében elmondható, hogy a megkérdezett pedagógusok egy olyan gyermekkort tartanak ideálisnak, amely a modernításban gyökeredzett és azt normaként tekintik.

Hivatkozások

1. Buckingham, D. (2002): *A gyermekkor halála után*. Helikon Kiadó, Budapest.
2. Czető Krisztina (2008): A gyermekkor értelmezési lehetőségei a fejlődésközpontú- és az új szociológiai paradigma mentén. *Neveléstudomány*, 3. sz. 19-33.
3. Deák Zsuzsa (1998): A pedagógusok munkája. In: Nagy Mária (szerk. 1996/97): *Tanári pálya és életkörülmények*. Okker Kiadó, Budapest. 61-87.
4. Elekes Györgyi (2018): A narratív életútinterjú módszere a társadalomtudományok kvalitatív kutatásában. *Szociálpedagógia*, 11. köt. 42-51.
5. Fehér Boróka (2010): A narratív segítő beszélgetés. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 21. 3. sz. 66-88.
6. Golnhofer Erzsébet és Szabolcs Éva (2005): *Gyermekkor: nézőpontok, narratívák*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
7. Hunyady Györgyné (2012): *Rendszerváltás a tanítóképzésben. Kísérleti négyéves képzés a budai tanítóképzőben (1986–1994)*. *Iskolakultúra*, 12. 1. sz. 36-49.
8. Kovács Éva (é.n.): Interjú módszerek és technikák. In: Feischmidt Margit: *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban*. Szabadbölcsészet. URL: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index72c4.html?option=com_tanelem&id_tanelem=835&tip=0 Utolsó letöltés: 2023.02.10.
9. Kucsera Csaba (2008): Megalapozott elmélet: egy módszertan fejlődéstörténete. *Szociológiai Szemle*, 3. sz. 92-108.
10. Mitev Ariel Zoltán (2012): Grounded theory, a kvalitatív kutatás klasszikus mérföldköve. *Vezetéstudomány*, 43. 1. sz. 17-30.
11. Mitev Ariel (2015a): A kvalitatív kutatás filozófiája és a kvalitatív kutatási terv. In: Horváth Dóra és Mitev Ariel (2015). *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest. 25-81.
12. Mitev Ariel (2015b): Grounded Theory. In: Horváth Dóra és Mitev Ariel (2015). *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest. 85-126.
13. Molnár Réka (2016): „Siettetett gyerekek”. *A gyermekkép változása pedagógus szemmel*. Szakdolgozat. ELTE Pedagógia és Pszichológia Kar. Budapest.
14. Montgomery, H. (2009): *An Introduction to Childhood: Anthropological Perspectives on Children's Lives*. Wiley-Blackwell, West Sussex, UK.
15. Prout, A. (2005): *The Future of Childhood. Toward the interdisciplinary study of children*. London and New York: Routledge Falmer. Taylor & Francis Group.

16. Pukánszky Béla (2005): *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben.* Iskolakultúra-könyvek 28, Pécs.
17. Sántha Kálmán (2009): *Bevezetés a kvalitatív pedagógiai kutatás módszertanába.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
18. Sántha Kálmán (2013): *A harmadik paradigma a neveléstudományi vizsgálatokban.* *Iskolakultúra*, **23.** 2. sz. 82-90.
19. Sántha Kálmán (2017): A trianguláció-típológiák és a Maxqda kapcsolata a kvalitatív vizsgálatban. *Vezetéstudomány*, **48.** 12. sz. 33-40.
20. Seidman, I. (2002). *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
21. Szabolcs Éva (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
22. Szabolcs Éva (2011): *Gyermekből tanuló. Az iskolás gyermek, 1868-1906.* Gondolat Kiadó, Budapest.
23. Szabolcs Éva (2014): Narratív szemléletű pedagóguskutatások. *Pedagógusképzés*, **39-40.** 10-11. sz. 109-115.
24. Szokolszky Ágnes (2004): *Kutatómunka a pszichológiában.* Osiris Kiadó, Budapest.
25. Vajda Zsuzsanna (2009): Siettetett gyerekek. *Iskolakultúra*, **19.** 9. sz. 3-15.
26. Webster, L., és Mertova, P. (2007). *Using narrative inquiry as a research method: An introduction to using critical event narrative analysis in research on learning and teaching.* Routledge/Taylor & Francis Group.
27. Winn, M. (1990): *Gyerekek gyermekkor nélkül.* Gondolat Kiadó, Budapest.

A disszertáció témakörében született publikációk

1. Bencsikné Molnár Réka (2018): Gyermek a bölcsődében: a tétényi úti bölcsőde 1970-es évekbeli fotóinak elemzése. In: Fehérvári Anikó és Széll Krisztián (szerk. 2019): *Új kutatások a neveléstudományokban, Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 11-26.
2. Bencsikné Molnár Réka (2019): A bölcsőde és a család kapcsolata. Hogyan vélekednek a szülők a bölcsődéről? In: Koncz István és Szova Ilona (szerk.): *A 16 éves PEME XIX. PhD - Konferenciájának előadásai*. Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Budapest. 33-44.
3. Bencsikné Molnár Réka (2019): Children in the nursery: the analysis of photographs of the Tétényi úti bölcsőde [eng. "Tétényi road nursery in Budapest"] in the 1970s. *Quaderni di intercultura* 11. pp. 121-136.
4. Bencsikné Molnár Réka és Szabolcs Éva (2021): Narratív interjú a pedagóguskutatásban. *Neveléstudomány: oktatás-kutatás-innováció*, **9.** 3. sz. 130-139.

Egyéb közlemények

1. Molnár Réka (2017): A 160 éves magyar bölcsőde története - Hogyan alakult ki a jelenkori bölcsődei művészeti nevelés? *Pedagógusképzés: Pedagógusképzők és továbbképzők folyóirata*, **16.** 1-4. sz. 117-121.
2. Bencsikné Molnár Réka és Orbán Dóra (2020): A kisgyermeknevelők személyes, szervezeti és hivatásbeli tapasztalatai a Covid-19 járványügyi helyzet alatt. In: Jávorka Gabriella (szerk.): *Bölcsődevezetők kézikönyve: Kisgyermeknevelők szakmai módszertani tudástára*. Raabe Kiadó, Budapest. 1-30.
3. Bencsikné Molnár Réka és Orbán, Dóra (2021): Diplomás kisgyermeknevelők szakmai közérzete és jövőképe. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, **9.** 2. sz. 5-25.